

Article Arrival : 15/01/2020
Related Date : 18/03/2020
Published : 18.03.2020

Doi Number <http://dx.doi.org/10.26449/sssj.2183>

Reference Oral, O. (2020). "Mâtürîdî'de Zülkarneyn Prototipi Ve Kıssasının Hikmetleri", International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:6, Issue: 59; pp:1251-1263

MÂTÜRÎDÎ'DE ZÜLKARNEYN PROTOTİPİ VE KISSASININ HİKMETLERİ

The Dhulqarnain Prototype And The Wisdom Of His Story In Al-Maturidi

Dr. Osman ORAL

Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelâm ve İslâm Mezhepleri Tarihi Emekli Öğretim Üyesi, Kayseri/TÜRKİYE

Orcid ID: 0000-0002-6403-5144

ÖZET

Zülkarneyn, geniş ülkesinde âdil bir hükümdar ve zâlim topluluklara karşı mazlumları koruyan tarihi bir kişiliktir. Mekke döneminde Yahudilerin yönlendirmesiyle Kureyşliler Hz. Muhammed'e onun nübüvvetini sınamak amacıyla 'bu soruyu ancak peygamber bilebilir' diyerek Zülkarneyn kıssasını sorarlar. Buna cevap mahiyetinde Kehf sûresinin 83-98. âyetleri nâzil olur. Türk İslâm dünyasının önemli âlimi Ebû Mansur el-Mâtürîdî (ö.333/944)'ye göre Zülkarneyn, Allah'ın ona iktidarı ve hükümlerini düzgün kılacak sebepleri, ilimleri öğrettiği, Ye'cüc ve Me'cüc adında bozguna ve zâlim topluluklara karşı mazlum halkları korumak için demir ve bakır karışımı büyük bir sed yapmış bir hükümdardır. Zulme ve zâlimlere karşı mazlumları koruduğu, doğu ve batıya doğru geniş ülkesinde barışı sağlayıp adâletle hükmettiğinden 'cihan hükümdarı' anlamında 'Zülkarneyn' lakabı verilmiştir. Aynı zamanda O, güneşin doğduğu ve battığı yerler kadar geniş hükümlerinde tevhid, adâlet, barış ve medeniyeti sağlayan, güç ve iktidarı simgeleyen iyi bir prototip şahsiyettir. Zülkarneyn'in halk ile ortak dayanışma içinde yaptıkları sed gibi, her türlü toplumsal zulümler ve kötülükler ancak ortak akıl, irâde ve toplumsal dayanışma ile önlenebileceği hikmetini anlatır. O'nun Kur'an'da üç defa isminin geçmesi ve övülen eylemleri dolayısıyla peygamber olup olmadığı tartışılır. Bir çok hikmetleri içeren Zülkarneyn kıssası, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin alâmeti ve nübüvet delillerinden sayılır. Yani hiçbir kimseden duymadığı ve herhangi bir kitap okumadığı halde kıssaları doğru bir şekilde haber vermesi Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispatlar. Kur'an'da anlatılan Zülkarneyn gibi kıssalara hikmet yönünden bakılmalı onlardan aklın işlevselliği ile ibretler ve ilkeler çıkarılmalıdır. Fert ve toplumların adâlet, barış, sevgi, huzur ve medeniyet içinde yaşayabilmeleri için kötülük, haksızlık ve zulümlerden korunmaya ihtiyacı olduğu psiko sosyal ilkesini, Zülkarneyn prototipi ve kıssası insanlığa sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zülkarneyn, Kıssa, Ye'cüc ve Me'cüc, Hikmet, Mâtürîdî

ABSTRACT

The Dhulqarnain (Zulkarneyn) is a just ruler in his vast country and a historical personality who protects the oppressed against tyrannical communities. During the period of Mecca, with the guidance of the Jews, the Quraysh people ask The Mohammad about the story of Dhulqarnain by saying, 'only the prophet can know this question' in order to test his prophethood. In response to this of Surah The Cave (al-Kahf) 83 to 98 his verses are revealed. The Dhulqarnain according to Abu Mansur al-Maturidi (d. 333/944), an important scholar of the Turkish-Islamic world, Allah has taught him the reasons and the knowledge that will make power and rule right, He is a ruler named Gog and Magog who has built a great barrier of iron and copper to protect the oppressed peoples against the corrupt and tyrannical communities. He was nicknamed 'The Dhulqarnain' in the sense of 'ruler of the world' because he protects the oppressed against oppression and wrongdoers, ensures peace in his vast country to the east and west and rules with Justice. At the same time, he is a good prototypical figure, symbolizing power and power, providing tawhid, justice, peace and civilisation in his reign as wide as the places where the sun rises and sets. He describes the wisdom that all kinds of social atrocities and evils can only be prevented by common reason, will and solidarity, such as the great wall which The Dhulqarnain did in common solidarity with the people. It is debated whether he is a prophet because of his name being mentioned three times in the Qur'an and his praiseworthy actions. The story of the Dhulqarnain which contain many wisdom, are considered as signs and signs of The Mohammad's Prophethood. In other words, the fact that he has not heard from anyone or read any book, but has told the stories correctly, proves the prophethood of The Mohammad. Narrated in the Qur'an, such stories as Dhulqarnain should be looked at in terms of wisdom and the functionality of the mind and lessons and principles should be drawn from them. In order for individuals and societies to live in justice, peace, love, peace and civilization, the psycho-social principle needs to be protected from evil, injustice and cruelty, the prototype and the story of The Dhulqarnain presents to humanity.

Key Words: Dhulqarnain (Zulkarneyn), Story, Gog and Magog, Hikmah, Al-Maturidi

1. GİRİŞ

Ebû Mansur el-Mâtürîdî (ö.333/944)'ye göre Yahudilerin yönlendirmesiyle Kureyşli müşrikler Hz. Muhammed'in nübüvvetini sınamak için 'bu soruyu bilse bilse ancak bir peygamber bilebilir' diyerek Zülkarneyn'i sorarlar. Buna cevap mahiyetinde nâzil olan Kehf sûresinin 83-98. âyetlerinde Zülkarneyn, güneşin doğup battığı yerler kadar geniş ülkesinde hükümrânlık süren, tek tanrı inancını, yararlı işler yapmayı, adâleti ve medenî yaşamayı, âhîret inancını insanlara telkin eden, Ye'cüc ve Me'cüc adında zâlim gruplara karşı mazlumları demir ve bakır karışımı büyük bir sed yaparak koruyan prototip bir şahsiyet olarak anlatılır. Bir çok hikmetleri de içeren Zülkarneyn kıssası aynı zamanda Hz. Muhammed'in peygamberliğinin alâmeti ve nübüvet delillerinden de sayılır. Âyetlerde adı üç defa geçtiği için onun peygamber olup olmadığı da tartışılır. Âlimlerin çoğu Zülkarneyn'in âdil ve iyi hükümdar, salih bir kul olduğu kanaatindedirler (Mâtürîdî, 2005b: IX/97 vd).

Zülkarneyn kıssasının zaman ve mekân gibi unsurlar açısından son derece müphem ifadeler içermesi sebebiyle temsili, tasvir edilen olaylar gerçekte doğal olayların Allah merkezli dil sistemine uygun biçimde formüle edilmesinden ibaret olduğu söylenir. Tarih kaynaklarındaki rivayetlerde Zülkarneyn ile Hızır arasında ilişki kurulur, bazen de Zülkarneyn'le özdeşleştirilen İskender'le ilgili olarak en az iki farklı şahıstan söz edilir (Öztürk, 2013: 44/564-7; Akçay, 2015: 46). Zülkarneyn'in Sümer, Babil, Akkad veya Mısır asıllı bir kişi olduğuna dâir görüşler de vardır (Şimşek, 1999: 331; Ebu'l-Kelâm, 2000: 58-9; Öztürk, 2014: 7 vd). Onun Türkiye Diyarbakır ilinde kısa bir süre ikâmet ettiği de belirtilir (Haspolat, 2013: 52 vd). Gılgamış destanı ile İskender efsanesi, İslâmî edebiyatta Makedonya kralı Büyük İskender'le efsanevi biçimde Zülkarneyn özdeşleştirilir. Bilhassa İskendernâme adı verilen edebî türde İskender neredeyse tamamen Zülkarneyn kimliğine büründürülmüştür (Kaya-Ünver, 2000: 22/555-9).

Mâtürîdî, Kur'ân beyanları dışında sahih olmayan rivâyetleri kesinmiş gibi sunulmasını eleştirir. "Haber ve kıssalarla ilgili Kur'ân'da bahsedilen açıklamalara bir şey eklenmez. Çünkü Allah'a iftira atmış ve yalan uydurmuş oluruz. Kur'ân'da belirtildiği kadarını anlatır ve ona başka bir şey eklemeyiz" diyerek kıssalara eklemelere "recmen/zannen/kazfen bi'l-gayb" (el-Kehf 18/22) yani gayba zanla taş, iftira atılacağı tezini ileri sürer. Yine O, Allah'ın Kur'ân'da geçen kıssaların tevhide, nübüvvet ve âhîrete inanılmasında ispat hikmetiyle anlattığını, aklını kullananların onlardan ders ve ibretler çıkarılmasının istendiğini belirtir. Allah'ın "Hakîm" ismi ve ezeli-ebedî "Hikmet" adlı sıfatı olduğu kanaatini taşıyan Mâtürîdî, ilâhî fiillerin hikmet üzere yaratıldığını savunur. Kur'ân'da anlatılan kıssaların da hikmet, ibret ve öğütleri içerdiğinden Zülkarneyn kıssasının tarihî gerçekliği ve sünnetullah çerçevesinde insan, tarih ve toplumla ilgili önemli ders, hikmet ve ibretler olduğuna da işaret eder (Mâtürîdî, 2005b: II/324, V/234; VII/234, 269, 376, IX/35-7, 97, 104).

Bu makalede "Zülkarneyn kıssasının nüzul sebebi", "Hz. Muhammed'in nübüvvetinin delili", "Kıssaların hikmeti" ve "Zülkarneyn prototipi" ana başlıklarıyla Mâtürîdî'ye göre Zülkarneyn prototipi ve kıssasının hikmetleri onun "Kitabu't-Tevhid" ile "Te'vilâtü'l-Kur'ân" eserleri çerçevesinde deskriptif tarzda incelenip değerlendirilmektedir.

2. ZÜLKARNEYN KISSASININ NÜZÛL SEBEBİ

Mekke döneminde Kureyşli müşrikler veya Ehl-i Kitap Hz. Muhammed'in nübüvvetini sınamak maksadıyla 'bu soruyu ancak peygamber bilebilir' diyerek Zülkarneyn'i ve kıssasını sorarlar. Buna cevap mahiyetinde Kehf sûresinin 83-98. âyetleri nâzil olur (Taberî, 1999: IV/174-5, 271). Konu hakkında Mâtürîdî Ebû Hammâd Ukbe b. Âmir el-Cühenî (ö. 58/678)'nin bir rivâyetini eserinde zikreder. Ukbe şöyle anlatır: Ehl-i Kitap'tan bir grup geldiler ve bana 'Hz. Muhammed'in huzuruna girmemiz için bize izin verir misin' dediler. Hz. Peygamber'in odasına gittim ve kendilerine kapıda beklediklerini haber verdim. O "bilmediğim şeyleri soruyorlar. Ben ancak bir kulum. Rabbimin bana öğrettiğinden başka hiçbir bilgim yok" dedi. Sonra bana "bir abdest suyu getirebilir misin, bir abdest alayım" dedi. Getirdiğim suyla abdest aldı ve evinde namaza durdu. İki rekat namaz kıldı. Namazı bitirince yüzünde bir sevinç eseri gördüm. Sonra bana "Git! Onları ve ahabımdan kapıda kim varsa hepsini içeri al" dedi. Onları içeri aldım. Hz. Peygamber kendilerini görünce "İsterseniz bana sormak istediğiniz şeyi size bildirebilirim. Dilerseniz onu kitabınızda bulduğunuz şekliyle size haber verebilirim" dedi. "Ey Peygamber! Sana Zülkarneyn hakkında soruyorlar. De ki onlara: Size ondan biraz bahsedeyim. Gerçekten biz Zülkarneyn'e yeryüzünde güç ve iktidar verdik; muhtaç olduğu her şeye ulaşmanın bilgi ve imkânını lütfettik..." diye başlayan Kehf sûresinin 83 ila 98. âyetlerini okumaya başladı. Zülkarneyn ve kıssası ile ilgili bu rivâyeti zikreden Mâtürîdî "eğer bu rivâyet sahihse onlar daha sormadan Hz. Peygamber'in onların sorularına cevap

verdiğini gösterir ama bütün te'vil âlimleri Zülkarneyn haberinin Hz. Peygamber'e âyet olarak inmeden önce sorulduğunu ve bu âyetlerin daha sonra indiğini söylemişlerdir" demektedir (Mâtürîdî, 2005b: IX/96-7). Dolayısıyla Zülkarneyn kıssasının Hz. Peygamber'e onun peygamber olup olmadığı konusunda sınamak amacıyla sorulması sonucu nâzil olduğu anlaşılmaktadır.

3. HZ. MUHAMMED'İN NÜBÜVVETİNİN DELİLİ

Zülkarneyn kıssasında Hz. Peygamber'in nübüvvet ve risâletinin ispatına dâir deliller olduğunu söyleyen Mâtürîdî'ye göre ehl-i kitab'ın metinlerindeki kıssanın dili onun anadili Arapça dışındaydı. Başkasından bunu öğrenmediğini ve işitmediğini de iyi bir şekilde biliyorlar, Hz. Peygamber'i de küçük yaştan itibaren çok iyi tanımaktaydılar (el-Bakara 2/146; el-En'am 6/20). Bu durumda Hz. Muhammed'in bu kıssa ve haberleri onlara söylemesi gaybı bilen birinden öğrendiğini de gösterir. Yahudiler '*cevabını ancak bir peygamberin bilebileceği bir soru yani Zülkarneyn bir hükümdardı şöyle şöyle emirler vermişti gibi sorun. Eğer bu soruya cevap verirse peygamberdir, veremezse yalancıdır*' demeleri kıssayı onların önceden bildiklerini gösterir. Soruyu soran Yahudilerin yönlendirmesiyle Kureyşli müşriklerin Zülkarneyn kıssası hakkında Allah'ın kitabını bilenden başkasının bilgi sahibi olmayacağını da çok iyi bildiklerini belirten Mâtürîdî, Kur'an'da olmayıp diğer kutsal kitaplardaki bu bilgileri ümmî niteliği olan Hz. Peygamber'in âyet nâzil olduktan sonra kıssayı vahiyle bilmesi ve onların yüzüne anlatması onun peygamberliğinin alâmeti ve nübüvvetini ispatladığını söylemektedir (Mâtürîdî, 2005b: IX/18, 54, VI/28-9, VII/367).

Buna göre elçilerin ve gaybî kıssaların tarihi bilgiye ve diğer kutsal metinlere uygun anlatımı peygamberin hem kendisini göndereni hem de nübüvvet görevini ispatladığı da söylenebilir. Kıssalar sadece nübüvvet delili olmak açısından değil nebi ve salih kişilerin manevî faziletlerinden, üstün şahsiyet ve özelliklerinin anlatımı ile insanları manevî olgunluğa teşvik ettiği gibi, bu seçkin prototip kişileri örnek alıp taklide, en azından onlara benzer işler yapmaya teşvik de olabilmektedir. Bu yönüyle de nübüvvet ve risâletin işlevselliğini kıyamete kadar sürdüreceği de söylenebilir.

4. KISSALARIN HİKMETİ

Tarihî olaylar ve kişilere dâir yer alan haberler ve bunlardan bahseden "kıssa", peygamber ve iyi kişilerin hayat hikâyeleridir. Tarihin derinliklerinde kaybolmuş, bazıları kutsal metinlerde geçen, kulaktan kulağa hikâyeleri aktarılan, insanların başlarından geçen olayların insanlık için ders, ibret olmak üzere canlandırılmış gibi anlatımıdır (Şengül, 2002: 25/498-9). Kur'an kıssaları nebi veya salih kişilerin manevî faziletlerinden, üstün şahsiyet ve özelliklerini haber verip insanları manevî olgunluğa teşvik ettiği gibi Allah'ın râzı olmadığı işlerin akıbetinden kaçınmaya da yönelik olabilir. İyi örnekliliği alıp taklide en azından onlara benzer işler yapmaya teşviktir (Bigiyev, 2001: 73-4; Güneş, 2005: 18). Mâtürîdî'ye göre kıssanın hikmetleri özetle şöyle sıralabilir;

Birincisi; hiçbir kimseden duymadığı ve herhangi bir kitap okumadığı halde kıssaları doğru bir şekilde haber vermesi yukarıda da açıklandığı gibi Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispatlamaktadır.

İkincisi; insanlar kıssa dinlemeyi seven bir fitratta yaratıldığından kalpler kıssaları ve başa gelen olayları dinlemeyi sever ve meyillidir. İnsanların dalâlete düşmemeleri ve hidayete ulaşmaları için anlatılan kıssaları kulun akletmesi, onlardan dersler ve ilkeler çıkarması, zulüm ve kötülöklere dalmadan özgür irâde ve seçimiyle hak, hikmet adâlet ve iyilikleri tercihe yöneltmesidir.

Üçüncüsü; Allah kıssaları bozgunculuk yapmaları ve peygamberleri yalanlamaları sebebiyle başlarına gelebilecek helâk ve azap çeşitlerini gösterme, bozgunculuk ile ıslah edicilerin sonunun nasıl ve ne şekilde olacağını fıkhetme, akletme hikmetiyle de anlatır. Böylece kıssalar ıslah edicilerin dünya ve âhirette huzurlu olacağını akıllara ve idrâklere sunduğu, onları teşvik ettiği gibi benzer kötölükleri yapmaktan akıllı sahiplerini de alıkoymaya yöneltmektedir.

Dördüncüsü; Allah peygamberlere veya salih kişilere yönelik düşmanca eylemlerin nasıl ve ne şekilde olduğunu bilsinler diye insanlara onların durumlarını anlatır. Bunları okuyan ve akleden Mü'minler de kendi düşmanlarına karşı onlar gibi muâmelede bulunma rehberliğidir. Yani kıssalar ma'rûfu (selim aklın ve temiz vicdanın kabul ettiği iyi, güzel şeyleri) emretme münkere engellenmenin nasıl ve ne şekilde olacağına dâir yöntem ve bilgileri içerirler. Nebi ve salihlerin tevhid ve âhret inancı ile ma'rûfu emir, münkerden nehî gibi temel hedeflerde birleştiğini de gösterir.

Beşincisi; Müşrikler peygamberin melekler olması isterler, insan türü elçiyi inkâr ederlerdi. Bütün nebilerin beşer olduğunu Allah kıssalarıyla da bildirir. Talut ve Zülkarneyn gibi hükümdarların yanında yön veren nebi

olması da mümkündür. Hz. Süleyman döneminde Melike gibi kadın yönetici anlatılır. Melike, yardımcılara istişâre etmeden bir iş yapmayan; âdil ve barış sever yöneticidir. Lokman'ın evlâdına imân, tevhid ve görgü kuralları temelinde psiko sosyal öğütleri ile Zülkarneyn gibi kötülöklere sed olan âdil hükümdar prototipi idrâklere sunulmaktadır.

Altıncısı; hidayete yönelik âhirette mazareti ortadan kaldırmaya yöneliktir. Müşrikler veya kafirler “Atalarımızı böyle yapar bulduk” (eş-Şuara 26/74), “Biz ataların izinden gitmekteyiz” (ez-Zuhruf 43/23) demektedirler. Kıssalarla Allah onlara ataları arasında peygamberler, Lokman, Talut, Zülkarneyn gibi salih olanlar olduğu gibi kötülerin de olduğunu bildirir. Bununla sanki “uyduğunuz kötü atalarınızı bırakıp da iyi atalarınıza uysaydınız ya” demesi gibidir.

Yedincisi; kıssalarda ölümlerinden sonra nebi ve salihlerin iyi yönleri ve fedakârlıklarının anlatımı ile hayattaymış gibi eylemleriyle ölmedikleri hikmetine yönelik olmalıdır. Kıyamete kadar okuyanlar tarafından bu kişiler iyi eylemleriyle sanki canlıymış gibi güzelliklere, iyi eylemlere yön verir, teşvik eder, örneklik oluştururlar, hayır duâ da alırlar (Mâtürîdî, 2005b: VI/28-9).

Sekizincisi; Kur'ân'da geçen, kıssa ve haberlerin hikmeti, insanları Allah'ın âyetleri ve evrene dâir düzeni hakkında düşünmeye, istidlâle sevk ile teşvik edilene rağbet, mahzurlu ve sakıncalı işlerden sakındırmaya yönlendirmektir (Mâtürîdî, 2005b: VI/28-9, VIII/151).

Dokuzuncusu; Allah lafızları ve cümleleri değiştirmenin mânâyı değiştirmeyeceği bilinsin diye kıssalarda farklı lafızlar ve farklı cümlelerle belirtir. Olaylar farklı lafız ve cümlelerle tekrarlanır ancak kıssa aynıdır. Sözden maksad ve hikmetin lafız ve cümle değil mâna olduğunu göstermektedir.

Onuncusu; kıssalar, inkârcılara karşı delil olarak getirilir. Bunlar uzak ve yakın olanlara karşı delil olsun diye tekrar edilir ve yeniden anlatılır. İnsanlara Kur'ân'ın hakikatlerin tamamı ulaşmamış olabilir. Dolayısıyla onlara ulaşan bölümünde karşı delil teşkil eden kendi anlayış, ilmi ve bakış açısına göre yeterli bilgiler bulunabilir. Yani herkes bilgi kapasitesi, bakış açısı ve kendi anlayışına göre fihretme, akletme ve idrâk etmesine yöneliktir (Mâtürîdî, 2005b: XI/120, XII/163).

Kur'ân'da geçen kıssaları Allah tevhide, nübüvete ve âhirete yönelik ispat hikmetiyle, aklını kullananların onlardan ders, ibret ve öğütler çıkarılmasının istendiğini belirten Mâtürîdî, Zülkarneyn kıssasının tarihî gerçekliği ve sünnetullah çerçevesinde insan, tarih ve toplumla ilgili önemli ders, hikmet ve ibretler olduğuna da işaret eder (Mâtürîdî, 2005b: IX/18, 54, VI/28-9, VII/367).

5. ZÜLKARNEYN PROTOTİPİ

5.1. Zülkarneyn'in İsimlendirilişi

Mâtürîdî, Zülkarneyn'e bu ismin neden verildiği konusunda ihtilaf olduğunu belirtir. Sahip, mâlik anlamındaki “zû” ile boynuz, kâkül, şakak, aynı dönemde yaşayan nesil, akran gibi mânalara gelen “karn” kelimesiyle beraber (Isfehanî, 1992: “karn” madd) ‘zül-karneyn’ terkinin anlamı karn kelimesine verilen mânaya göre değiştiği de söylenir. Konuyla ilgili farklı görüşleri zikreden Mâtürîdî, kavmini Allah'a imana davet ettiğinde başını sağdan ve soldan yaraladıkları için ona iki boynuzlu anlamında karneyn dendiğini, bazıları ağır bir hastalık geçirdiği, öldü sanıldığı ve sonradan iyileştiği için “iki ömür sahibi” veya “iki asır sahibi” anlamında Zülkarneyn denildiğini belirtirler. Kendisine zâhir ve bâtın ilimler verildiği için bu ismi aldığını, bazıları da onun iki adet kâkül/zülûf/örgüsü vardı o yüzden Zülkarneyn denildiği söylerler. Güneşin doğup battığı yere kadar ulaşan geniş hükümrânlığı olduğu için bu adı aldığını da söylenmiştir (Mâtürîdî, 2005b: IX/98-9).

Tarihte iki uzun boynuzlu koçun Med ve Pers krallarını simgelemesi, Bizans ve İran'ı ele geçirmesi sebebiyle bu isim verildiğini söyleyenler de vardır. Bir diğer yönüyle Rum ve Türk ülkelerini fethettiği için bu adı almıştır. Hz. Peygamber'in “dünyanın iki tarafını doğusu ve batısını dolaştığı için kendisine Zülkarneyn ismi verildi” dediği de nakledilir (Zemahşerî, 2018: IV/116-8; Râzî, 1981: XXI/165 vd). Mâtürîdî'ye göre Kehf sûresindeki kıssa esas alındığında doğu ve batıya doğru geniş ülkesinde hükümrânlığı sürdüren, Ye'cüc ve Me'cüc adlı barbar ve zâlim toplulukların aşırılık ve zulümlerine karşı mazlum halkları demir ve bakırdan yaptığı geniş ve sağlam sedlerle koruduğundan O'na “Cihan hükümdarı” anlamında “Zülkarneyn” denilmiştir (Mâtürîdî, 2005b: IX/97).

Özet olarak insanlara tek tanrı inancını, adâleti ve huzurla yaşamayı telkin eden yönetici olduğu için tıpkı Zünnun/balık sahibi Yunus, Zülkifl/pay sahibi (el-Enbiyâ 21/87-88) denildiği gibi yeryüzünün doğusu ve

batisına kadar geniş alanda hükümrân olduğunu ifade için cihan hükümdarı anlamında ona ‘Zülkarneyn’ lakabı verilmiş, onun peygamber olup olmadığı da tartışılmıştır.

5.2. Zülkarneyn Peygamber mi?

Zülkarneyn’in peygamber olup olmadığı konusunda Kur’ân’da kesin bilgi olmadığından tereddütler olduğunu söyleyen Mâtürîdî, bazılarının “O bir peygamberdi” dediklerini belirtir. Hüküm verme işinin (el-Kehf 18/86) ancak peygamber olan birine verilebileceği düşüncesiyle Hasan-ı Basrî (ö.110/728)’nin peygamber olabileceği görüşünde olduğunu buna karşılık Hz. Ali (ö. 40/661)’nin “Zülkarneyn ne peygamberdi ne hükümdardı” görüşünü de zikreden Mâtürîdî, bu görüşler arasında en isabetli olanın Zülkarneyn’in peygamber değil bir hükümdar olduğu görüşüdür, der. Yine O, “Gerçekten biz Zülkarneyn’e yeryüzünde güç ve iktidar verdik; muhtaç olduğu her şeye ulaşmanın bilgi ve imkânını lütfettik” (el-Kehf 18/84) ifadesinin herhangi bir yere tahsis yapılmadan “Biz onu bütün yeryüzünde hükümdar yaptık” anlamına geldiğini söyler. Hasan-ı Basrî’nin “Allah onu hakem kıldı ve hüküm verme yetkisi verdi” demesini onun peygamberliğe delâleti görüşünü eleştiren Mâtürîdî, bu onun peygamber olmasını göstermez, çünkü “Peygamberlerden birine ‘bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım’ dediklerinde o, ‘üzerinize savaş farz kılındığında savaşmayacağımızdan korkarım’ cevabını verdi” (el-Bakara 2/246) âyetinde olduğu gibi o zamanlar dini irşad, tebliği görevini peygamber, cihat ve gaza görevini de hükümdarlar üstleniyorlardı. Burada da durum aynıdır der. Bu görüşüyle O’nun Kur’ân’da hükümdar olarak geçen Talut’u delil olarak gösterir. Yanında bir nebi olduğu halde Talut başarılı bir hükümdardır (el-Bakara 2/246-251).

Mâtürîdî, Zülkarneyn’in halka söylediği “*Kim şirk inancında direnirse onu cezalandıracağız. Vakti gelince o kişi rabbinin huzuruna çıkarılacak ve rabbi onu çok daha şiddetli bir şekilde cezalandırarak. İman edip imanlarına yarasız güzellikte işler yapan kimselere gelince onlar çok güzel bir mükâfata nâil olacak!*” (el-Kehf 18/87-88) ifadelerinin Allah’tan gelen bir ilham ve orada bulunan meleğin öğretmesi olabileceği gibi yanında bir peygamber bulunmuş ve ona bunu öğretmiş olabileceğini belirtir (Mâtürîdî, 2005b: IX/98). Hz. Âdem’den Hz. Muhammed’e hiç değişmeyen tevhid, imân edip yararlı işler yapma, şirk ve âhirette mükafat ve ceza konularını halka anlatması Zülkarneyn’in yanında nebi olduğu tezini güçlendirir. Hz. Süleyman ile Hz. Davud ise hem peygamber hem de hükümdar olarak bir çok hikmete binâen görev yapmışlardır. İslâm tarihinde Hz. Peygamber’den sonra Hz. Ebubekir’in halife seçilmesiyle başlayan süreçte Hz. Osman’ın şehit edilmesi, Cemel, Siffin ve Nehrevan olayları gibi din-siyaset ilişkilerinde acı tecrübelerinin olması, Emevî iktidarların yanlış, haksız ve zulüm tutumlarını dine mal etmeleri Mâtürîdî’yi endişeye sevketmiş, çözüm bulmaya itmiştir. Talut ve Zülkarneyn’in yanında nebi olmasının üzerinde ısrarla duran Mâtürîdî’nin din-siyaset veya din-şeriat ayrımı yani dini nebiler ve âlimlere, siyaseti kral veya meliklere tahsisi, muhtemelen siyasetin hata ve yanlışlıklarının dine zarar vermesini, yanlış icraatlerin sorumluluğun üstlenilmeyip cebrî düşüncüyü de çağrıştıran kanaatlerle kadere veya başkalarına atılmasını önlemeye yönelik olmalıdır (Mâtürîdî, 2005b: I/89-90; V/522; Neseфі, 2004: II/830).

Sonuç olarak Mâtürîdî, Zülkarneyn’in peygamber değil Allah’ın iyi eylemlerinden râzı olduğu bir prototip şahsiyet yani siyâsi yönetim ilmini iyi bilen ve eylemleriyle övülen veli, salih kul, bir hükümdar olduğu kanaatindedir. O’na göre bu iyi işleri yapma bilgisini de ya ilham ya melek ya da yanında bulunan nebi sayesinde öğrenmiş olabilmesidir. Kur’ân’daki açık ifadeler ışığında âyetlerde zikredilen Üzeyir ve Lokman örneğinde olduğu gibi Zülkarneyn’in de peygamber değil ilim, sebep, hikmet ve adâlet sahibi iyi bir kul ve hükümdar olduğu söylenebilir.

5.3. Zülkarneyn’e Verilen “Sebep”

Kur’ân’da “Zülkarneyn’e muhtaç olduğu her şeye ulaşma sebebi lütfettik. Zülkarneyn, sahip olduğu sebeple bir yola koyuldu” (el-Kehf 18/84-85) ifadesinde iki, 89.âyette bir toplam üç defa geçen “sebep” kelimesinin anlamı hakkında Mâtürîdî, farklı görüşler olduğunu söyler.

Birincisi; Sebep, yeryüzünün konaklama yerlerini, yollarını, çeşitli bölgelerini ve eskilerin yaşantılarına dâir izlerin bulunduğu yerleri araştıran ve öğreten “Menâzil İlmi”nin olmasıdır. Günümüzde Coğrafya, Arkeoloji ve Tarih felsefesi gibi bazı bilimlerin karşılığını ifade edebilir.

İkincisi; Sebep, ilim ve kuvvet yani insanı amacı ve idealine ulaştıracak bilgi ve imkândır. Bu, hükümrânlığın olduğu bölgede her türlü savaş ve barış zamanında insanların huzurlu ve mutlu bir şekilde yaşamasına sağlayacak gerekli kuvvet ve ilim imkândır.

Üçüncüsü; Sebep, iktidar ve hükümlanlığın düzgün işleme için gerekli bilgiler yani yönetim ve siyaset ilmidir. İnsanların âdil, mutlu ve huzurlu yaşamasına maddî-manevî katkı sağlama ilmidir.

Dördüncüsü; Sebep, en'am denilen develerdir. Zülkarneyn bunlara keresteleri yükler gemi yapar, karşısına deniz çıktığında gemilerle denizi geçer sonra gemileri yıkıp dağıtırdı. Keresteleri develere yükler ve kara parçasını hayvanların üzerinde geçerdı.

Beşincisi; Sebep, ip, kulp demektir. "Her kim Allah'ın peygamberine dünyada ve âhirette asla yardım etmeyeceğini zannediyorsa bir sebep (ip, kulp) uzatsın da göğe yükselsin" (Hac 22/15) âyetinde olduğu gibi (Mâtürîdî, 2005b: IX/354).

Altıncısı; Sebep, yerle gök arasında ve aynı zamanda iki gök arasındaki vasıta veya gök yollarıdır. Bir diğer yönüyle vahiy için gökte açılan kapıdır. Yerlerin sebeplerinden maksat yollar, göklerin sebeplerinden maksat kapılarıdır. Firavun "Ey Haman! Bana yüksek bir kule inşa et! Belki bazı sebeplere, göklerin sebeplerine ulaşırım da bu sayede Musa'nın ilahını görebilirim..." (el-Mü'min 40/36-37) demesi gibidir (Mâtürîdî, 2005b: XII/217, XIII/54).

Yedincisi; Sebep, bir yol ve ihtiyaçların giderilme vesilesidir. Zülkarneyn'in doğu ile batının yolunu tutmasına ve ulaştığı noktaya ulaşmasına yardımcı, ihtiyaçların giderilmesi için vesile ve yoldur. Mâtürîdî, sebeple Allah'ın Zülkarneyn'e iktidar ve hükümlanlığını düzgün kılacak her türlü sebebi verdiğini belirtir (Mâtürîdî, 2005b: IX/99-100).

Mâtürîdî'nin bu yorumlardan çıkardığı sonuca göre Zülkarneyn'e verilen sebep; iktidar ve hükümlanlığının düzgün işleme için gerekli siyaset bilgisi ile yönetim şartlarını yerine getirmesi, imkân ve ehliyet sahibi olmasıdır. Yönetim erkini üstlenen kişilerde derin, güçlü ilim ve üstün bir kudret yani kuvvetli bir iktidar ve ehliyet sahibi olmaları da gerektiği kanaatini taşıyan Mâtürîdî, bu görüşünü "Biz hükümdarlığa daha lâaykken ve ona fazla bir servet verilmemişken nasıl hükümdar olur?" itirazına peygamberin "Allah onu sizden üstün kıldı, kendisine ilim ve cisim (mükemmel bir beden ve imkân) verdi" (el-Bakara 2/247) cevabına dayandırır. Mâtürîdî, buradaki cismi; eğitim ve tecrübeyle elde edilen hikmet, bilgi ve siyâsî yönetim kudreti, gücü, ilimden kasıt da savaş ilmi olabileceği gibi yönettiği halkın maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılama, yönetici, firâsetle davranış ilmi gibi diğer türdeki bilgiler de olabilir, der. O, itaat edilecek ulû'l-emr'i açıklarken "ilim ehli ve yetenek ve ehliyet sahibi" olabileceği yorumunu da yapar (Mâtürîdî, 2005b: II/139, III/297).

Zülkarneyn sebepler açısından Allah'a tevekkül eder. Mâtürîdî'ye göre sıkıntı, sevinç, darlık, genişlik gibi bütün hallerde Allah'a dayanmak ve işini ona bırakmak olan tevekkül, düşmanların hile ve tuzakları, helâk ve yok etme emellerinden korkmamak Allah'a güvenmek ve dayanmaktır. Düşmanlara karşı yılmadan, usanmadan sebeplere yapışarak hazırlanmak, zafer kazanmak ve her türlü hayırda düşmanlarına üstün gelme konusunda Allah'a güvenmektir. Zülkarneyn prototipinden alınacak hikmet, insan her türlü zulüm ve kötülöklere karşı tedbirli olup sakınması ve aynı zamanda Allah'a tevekkül de etmesidir. Sakınmak yaratılanların mutad hâlidir. Tevekkül ise işi Allah'a havale etmek ve O'na güvenmektir (Mâtürîdî, 2005b: VII/333, VIII/192, X/411, XV/45).

Özetle Zülkarneyn'de olan sebep; irâde, kuvvet, kudret ve imkânını aklın işlevselliği, istişâre, ortak akıl, âdil hüküm, eğitim, ilim ve bilgi peşinde koşma gibi siyâsî yönetim ilmidir. Yöneticinin toplum ve siyaset ilmini iyi bilmesi, teknik ve imkânlarını zulüm için değil barış, güven, mutluluk ve adâlet için değerlendirmesi, toplumda muhtemel kötölük ve zulümleri önlemede sebepleri, imkânları sed gibi kullanmasıdır. Zülkarneyn'e verildiği belirtilen "sebep"nin geniş anlamda akıl, ilim, irâde, kuvvet, kudret ve imkân gibi amaç ve hedefe ulaşmayı mümkün kılan her şeyi kapsadığı söylenebilir.

5.4. Zülkarneyn'in Adâletle Hüküm Vermesi

Zülkarneyn'in adâletle hüküm veren bir hükümdar olduğunu dile getiren Mâtürîdî, onun sahip olduğu bilgi ve imkânla bir yola koyulmuş güneşin battığı yere ulaşmıştı. Orada gördü ki güneş kara balçıklı bir suya batar haldeydi. Zülkarneyn orada müşrik bir halkla karşılaştı. Bunun üzerine Allah'tan şöyle ilham aldı: "Ey Zülkarneyn! İstersen onları cezalandırırısın, istersen onlara iyi davranırsın" (el-Kehf 18/86) Mâtürîdî'ye göre bu ifade muhayyerlik ihtimali değil herbirinin ayrı hükmü olmasıdır. Yani haksızlık ve zulüm yapanı cezalandırmak, Allah'a imân edip psiko sosyal iyi eylemler yapanlara da güzel muâmele etmek veya mükafatlandırmaktır. Yönetim, siyâset ve davranış ilmini bilme ve uygulama sayesinde içi bereketle doldurulan ülkenin doğu ve batı taraflarına yönetim ve hükümlanlık imkânını Allah Zülkarneyn, Davud ve

Süleyman'a vermiş, bunlar da adâlet ve eşitlik temelinde hüküm sürmüşlerdi (el-Araf 7/137). Bu sünnetullah kuralı, şartlarını yerine getiren yöneticiler için her zaman ve çağda geçerli olduğu da söylenebilir (Mâtürîdî, 2005b: IV/214, VI/40).

Mâtürîdî, yönetici ve yardımcılarının hüküm verirken sosyal barışın temeli adâlete riâyet etmelerini elzem ve sosyal kurumların her alanında gerekli görmektedir. Eşitlik, ölçü, denklik, gerçeğe uygun hükmetme, doğruluğa, takvâya yönelme, hikmete ulaşma, dürüstlük ve tarafsızlık anlamlarında olan adâlet, Allah ile kul arasında olduğu gibi insanların birbirlerine ilişkilerini düzenlemede en çok referansta bulunulan, inanç, hukuk ve ahlâk boyutlu geniş kapsamlı bir kavramdır (Oral, 2019: 6285 vd). Âdil yönetim hüküm vermede insanlara âdil, insafli, ölçülü, eşit ve hakkaniyetli bir şekilde davranmaktır. Dolayısıyla Zülkarneyn insanlara adâletle hükmetmiş, onlara insafli, hakkaniyetli ve eşit muamelede bulunmak suretiyle âdil hükümdarlık niteliklerini göstermiştir.

5.5. Tevhid, İmân ve Şirk

Zülkarneyn güneşin doğduğu ve battığı yerler kadar geniş ülkesindeki halklara öncelikle tevhid, imân ve şirk konularını anlatmıştı (el-Kehf 18/86-88). Mâtürîdî, insanların mutlu ve huzurlu yaşabilmeleri için din konusunda en üstün derece tevhid ve imân olduğundan Zülkarneyn'in öncelikle bu konuları halkına anlattığını söyler. Tevhid, Allah'tan başka yaratıcı olmadığı, mutlak ve yegâne yaratıcının Allah olduğu ve O'nun her yönden mutlak Bir olduğu inancını ifade eder. Şirk ise tek ve bir olan Allah inancını yani tevhidi kabul etmemek anlamına da gelir. Dünya ve âhirette var olan dini bir unsur olan tevhid, kişinin bütün dini davranışlarını Allah rızasına yönelmesi, varlığına ve birliğine imân etmesi ve ilahî zâtını bütün yaratılmışlık özelliklerinden tenzihi demektir (Mâtürîdî, 2005a: II/122).

Fert ve toplum hayatında barış, huzur, iyilik ve güzelliklerin oluşmasında imân ve tevhid temelli psiko sosyal ilkelerin önemini, şirkin zıddı olan tevhidi kalp, söz ve eylem olarak göstermenin mü'minlerin en temel görevi olduğunu söyleyen Mâtürîdî, takvânın en üst mertebesinde olan nebiler, tahrife uğramış tevhidi yeniden özüne döndürme ve bu aslî formun tahrifiyle aşkın varlık tasavvurunda ortaya çıkan her türlü yanlışlığı da yeniden düzeltmişlerdir. Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e hükümler değişse de tevhid ve imânî esaslar hep aynıdır. Çünkü bunlar fert ve toplum hayatı için önemli unsurlardır. Aklın düşünme ve istidlâli sonucu evrendeki sayısız deliller Allah'ın varlığı ve birliğine, ortağı, eşi ve benzeri olmadığına iletir. Kalbin inanması şeklinde gerçekleşen bu durum, gönünde merhamet ve sevgi, düzgün bakış açısı, davranışlarda eşitlik, merhamet ve hoşgörü şeklinde tezâhür eder. Kalpteki imân ve tevhidin, itaat ve teslimiyet ve güven ve sevgi bağı ile kemâle erdiği düşüncesini taşıyan Mâtürîdî, inkâr yerine imânı satın alan insan nefsi mücadele yolunda psiko-sosyal faaliyetlerde işten işe, gayretten çabaya geçerek hem dünyasını hem de âhiretini mutluluğa dönüştürebilir (Mâtürîdî, 2005a: 37, 138-9, 169, 170; 2005b: I/160-1, II/23, XIII/283, XVII/42, 218).

Zülkarneyn "Kim şirk inancında direnirse biz onu cezalandıracağız. Vakti gelince o kişi rabbinin huzuruna çıkarılacak ve rabbi onu çok daha şiddetli bir şekilde cezalandırarak" demektedir. Bunu te'vil ederken Mâtürîdî şirkin ve inadi direnişin cezai karşılığı ebediyen cehennemde bırakılmadır, der. Yani şirk günahların en büyüğü olduğundan hikmeti gereği karşılığı ise cehennemdir. İnsan, kendisine en aziz şey aklını kullanarak evrene baktığında, gözlemediğinde tevhid delillerini idrâk eder. Şirk, nifak ve küfür hallerine düşmez (Mâtürîdî, 2005a: 138-9, 169, 170, 543; 2005b: II/23, V/8, XII/367-8). Tevhid ve şirkin yaşam biçimlerinde önemli bir işlevselliği vardır. İslâm ve imân ile içiçe olan tevhid, İslâm'da dînî ve ilmî zihniyeti belirleyen en canlı ilke kabul edilir. Tevhid, önce zihinde belli bir yapılanma, ardından da yaşam biçimlerini şekillendiren bir inançtır (Düzgün, 2005: 20). Davranışla imân arasında çift yönlü hareket eden iç içe bir etkileşim ağı vardır (Alper, 2013: 147).

Zülkarneyn'in insanlara öncelikle tevhid, şirk ve imân konularını anlatması hikmet hak ve hakikatleri anlatma ve öğretmenin ilk basamağında insanın aklı, fikri ve kalbine hitap eden akâid ve inanç konularının önemini gösterebilir. İnsan her hal ve zamanını değerlendirerek dünyasını da âhiretini de cennetlere çevirebilecek yetilere sahiptir. Zülkarneyn kendisine verilen geniş imkân ve sebepleri, şükür ve sabır yolunda yani kalp, akıl ve bedenini yaratılış hikmetine uygun Allah'ın râzî olduğu imân ve tevhid temelli psiko sosyal eylemlerde kullanan ve nankörlük etmeyen kul prototipidir.

5.6. Zülkarneyn'in Şükür ve Sabrı

Zülkarneyn'e verilen akıl, ilim, irâde, kuvvet, kudret ve imkân gibi amaç ve hedefe ulaşmayı mümkün kılan her şeyi kapsayan 'sebebe'; şükür ve sabır ekseninde kullanılmaktadır. Mâtürîdî, Zülkarneyn büyük bir

azim ve sabır göstererek halkıyla dayanışma içinde zulümleri önleyen seddi bitirince “İşte bu rabbimin bir rahmeti/lütfudur!” (el-Kehf 18/98) demektedir. Ücret karşılığı bize sed yap isteklerine karşı “Rabbimin bana lütfettiği geniş imkân, güç ve iktidarın yanında, sizin vereceğiniz şeyin/ücretin esamisi okunmaz” (el-Kehf 18/95) sözüyle şükür mahiyetinde yapacağını söyler (Mâtürîdî, 2005b: VII/323, IX/103). Seb’e ülkesinden elçiler aracılığıyla yüksek miktarda mal, para ve hediyeler gelince Hz. Süleyman’ın “Allah’ın bana verdiği size verdiğinden daha değerlidir. Hayır, hayır! Bu hediyenizle ancak sizin gibiler sevinir” (en-Neml 27/36) demesi gibi Zülkarneyn de aynısını söylemiştir. Şükürü gerektiren bu sed, Allah’ın bir nimeti ve kullarına bir rahmetidir. Ya da bu seddi yapmaya yönelik ilim, kudret ve imkân Allah’ın bir rahmetidir (Zemahşerî, 2018: IV/126-8).

Mâtürîdî düşüncesinde kul rahmet, lütuf, her bir hal ve durumda şükür ve sabırla sınanır. Güzel ve hayırlı gördüğü işlerini sabırla yaptığı gibi kötülöklere ve günahlara girmeme konusunda da sabır gerekir. Güzel ve beklediği sonuçla bitirince de Allah’a hamdetmesi, üzerindeki nimetleri O’nun rızası doğrultusunda kullandığı için de Allah’a şükretmesi de kulluk görevidir. Mâtürîdî, Zülkarneyn seddi insanlığın yararına ve güzel sonuçlar olması niyetiyle yapıp bitirince “İşte bu seddi yapmaya yönelik kudret ve imkân Allah’ın bir rahmetidir!” ifadesiyle nefsini öne çıkartmayıp bilgi, beceri ve yetenekleri kendisine lütfeden Allah’ı yüceltmesi, şükürü yerinde yaptığının da delili olduğunu söyler. Her ne kadar ilim, ehliyet ve kapasite insanın sabırla çalışması, çabalaması ve eğitimi ile oluşuyorsa da fiillerin gerçek yaratıcısı olması dolayısıyla din dilinde Allah’a izafe edilir. Kulun elindeki sebep, imkân ve yetenekleri Allah’ın râzı olduğu yön ve yerlerde kullanmasının bir nevi şükür olduğu da söylenir. Kulun her bir olaydan ibret, sabır ve şükür gerekir diyen Mâtürîdî’de hikmetlerle dolu dünya sınavında ebedî âhiret hayatını inşa yolunda başa gelen olumsuzluklara sabır, olumlu hal ve nimetlere hamd ve şükür olmalıdır (Mâtürîdî, 2005b: I/234, II/432, V/282, XVI/75, XVII/315-6).

Sonuç olarak Zülkarneyn prototipi, gerçek hâkimiyetin sağlanmasının ancak sünnetullah denilen sebeplere yapışarak olacağını gösterir. Allah’ın yeryüzünde insanlara bahşettiği maddî-manevî nimet, yetenek, imkân ve sebepleri sabır ve şükür eksenli yeryüzünün ıslahı ve insanlığın yararına iyi yönlerde kullanılması kulluktur. İnsanların kalp, gönül, akıl ve bedenlerine eziyet veren şeyleri yollarından kaldırılması kulluk görevi olduğu gibi kendisinde bulunan maddî ve manevî nimet ve imkânları kötülük ve zulümleri sabırla önleme yolunda sed olması da şükür konumundadır.

5.7. Zülkarneyn Seddi

İki dağ arasındaki bir bölgeye Zülkarneyn vardığında bu bölgenin öte tarafında neredeyse hiç söz dinlemez, laf anlamaz, hak tanımaz bir toplulukla karşılaştı. Beri taraftaki diğer halkın temsilcileri “Ey Zülkarneyn! Bu Ye’cüc ve Me’cüc memlekette bozgunculuk yapıyor. Ne istersen versek de sen bizimle onlar arasına bir sed inşa etsen!” diye istekte bulundular. Zülkarneyn onlara, “Rabbimin bana lütfettiği geniş imkân, güç ve iktidarın yanında sizin vereceğiniz şeyin/ücretin esamisi okunmaz. Siz bana beden gücüyle yardım edin, ben de onlarla sizin aranızda istediğiniz gibi sağlam bir sed yapayım” diye karşılık verdi. Zülkarneyn, “Bana demir kütleler getirin” dedi. Nihayet iki dağın arası demir kütlelerle doldu. Zülkarneyn ateş yakıp “Körükleyin!” dedi. Demirler eriyip akkor haline gelince “bana erimiş bakır getirin üzerine dökeyim” dedi. İşte bundan sonra Ye’cüc ve Me’cüc o seddi ne aşabildi ne de onda bir gedik açabildi. Zülkarneyn seddi tamamlayınca “İşte bu rabbimin bir lütfudur. Bu seddi ancak rabbimin vaat ettiği zamana kadar kalabilir. Rabbimin vaadi ise mutlaka gerçekleşir” dedi (el-Kehf 18/92-98). Mâtürîdî’ye göre zâlim, gaddar ve bozguncu kişi ve toplulukların zulüm ve tecavüzlerinden insanları kurtarmak için Zülkarneyn’in halkın dayanışmasıyla o dönemde yaptıkları sed, her bir zaman diliminde zâlim millet ve toplulukların zulümlerine karşı önlerine birlik ve beraberlik içinde engel olunması hikmetini de içerir (Mâtürîdî, 2005b: I/37).

Halk Zülkarneyn’den Ye’cüc ve Mecüc’ün saldırganlığını savaşıla önlemesi yerine, aralarına ücret karşılığı bir set yapılmasını istemelerine Zülkarneyn’in onlardan hiçbir ücret istememe erdemini gösterir. Tarihte kral ve sultanlar savaşarak veya savaşmadan sahip oldukları üstün güçleri ile hakim oldukları halklardan ganimet, vergi, haraç vs. gibi gelirleri isterler. Oysa Zülkarneyn bu hususta feragat etmektedir. Kanaatimizce Zülkarneyn’in bu tutumu düşman korkusu halinde akli melekelerini düzgün çalıştırmayan insanların öncelikle korkularını gidermek, kalplerini yumuşatmak (müellefe-i kulûb), insanların gönüllerini İslâm ile tanıştırma hikmetine yönelik olmalıdır. Ücret karşılığı değil Allah rızası için yaptığını da gösterir. Mâtürîdî, insanın zarar göreceği endişesi ancak onu hakkı kabul etmekten ona yönelmekten ve ona vefa gösterme göstermekten engel oluşturacağından dolayı ücret alınmaması psiko sosyal açıdan daha uygundur,

der. Bunun gerekçesini nebiler dini anlatmaktan dolayı ücret istemedikleri hikmetine dayandırır (el-Enam 6/90; et-Tur 52/40; el-Kalem 68/46). Ücret ve mal karşılığında onuru ezilen insanları dini hakikatlere uymakta mazur görülmesindedir. Eğer nebiler halktan dini tebliğ karşısında bir ücret istemiş olsalardı onu reddetmek ve kabul etmemekte bir mazaretleri olurdu. Mâtürîdî, dini, Kur'ân ilimlerini anlatan kişilerin kalplere nüfuz edebilmek için peygamberler gibi ücret ve mal alınmamasını önerir (Mâtürîdî, 2005b: V/137, VII/162, XVI/36).

Zülkarneyn seddinin kendi çağında üstün bir teknolojiyle yapıldığı da söylenir. Özellikle demircilik ve maden ilmi açısından o dönemde teknolojik imkânlar bilinmiyor, ayrıca çelik henüz tanınmıyordu. Kur'ân'a göre bu sed Allah'ın Zülkarneyn'e ihsan ettiği bir güçle yapıldığından bunun dünyanın teknik ilerlemede geleceği noktalara işarette bulunabilir (Pala, 2009: 36/276). Yukarıda da açıklandığı gibi insan topluluklarına imân, tevhid ve şirk gibi dinin zarûrî temelleri (usulü'd-din veya zarurat-ı diniyye) denilen akâid konularını anlatan, kendisine güvenilen ve güven veren âdil ve mü'min tavrıyla Zülkarneyn "*Siz bana beden gücüyle yardım edin, ben de onlarla sizin aranızda istediğiniz gibi sağlam bir sed yapayım*" demektedir. Mâtürîdî'ye göre duvarın yapımı, sebeplere sarılma, karar verilen işte azim ve sabırla çalışılması sonucu bitmiştir (Mâtürîdî, 2005b: VI/28-9, XI/233-4).

Mâtürîdî, sağlam olan bu sedd her şeyin yıkılma kaderi olduğu gibi Zülkarneyn'in 'Rabbimin vaadi gelince O, bunu yerle bir eder' (el-Kehf 18/98) ifadesiyle vakti saati geldiğinde yıkılacağını söyler. Bunun ya Ye'cüc ve Me'cüc'ün çıkması ya da bu seddin açılması şeklinde olabileceğidir. "Nihayet Ye'cüc ve Me'cüc (sedleri) açıldığı ve onlar her tepeden akın ettiğinde" (Enbiya 21/96) ifadesinde denildiği gibi vakti saati geldiğinde Allah bu seddi yerle bir eder. Yani kırar yada paramparça eder. Bu sed yıkıldığında veya yok edildiğinde azgın toplulukların bütün engelleri, dağları ve tepeleri aşır insanlığa saldıracakları da anlaşılmaktadır (Mâtürîdî, 2005b: IX/104-5).

Mâtürîdî'ye göre Zülkarneyn'in seddinde olduğu gibi her insan Allah'ın şükür yolunda kullanması için rahmet ve nimet olarak kendisine verdiği ilim, yetenek ve imkânlarıyla yeryüzünün ıslahı yolunda uğraşmalı, cehâlet ve kötülükleri de Zülkarneyn'in seddi gibi engellemeye çalışmalıdır. Sosyal kötülüklerden engellenebilecek sed, insanların ortak akıl, niyet ve irâdesi ile olmaktadır.

5.8. Toplumun Ortak Akıl ve İrâdesi

Yapılan sed, hükümdar ile halkın ortak irâde, dayanışma ve yardımlaşma ile olmuş, Allah da bu ortak akılı, irâde ve çabayı sünnetullah gereği karşılıksız bırakmamıştır. Ye'cüc ve Me'cüc nitelikli toplulukların zulüm ve zararlarından ortak akıl ve irâde, toplumsal yardımlaşma ve dayanışma ile korunulabileceğini belirten Mâtürîdî'ye göre özgür irâdenin fert hayatında değeri olduğu gibi toplum hayatında da önemli bir yeri ve işlevi vardır. Toplum kendi durumlarını değiştirmedikçe Yaratıcı'nın onların durumlarını değiştirmeyeceği (el-Enfal 8/53; er-Rad 13/11) ilkesine göre Allah ferdin irâdesine önem verdiği gibi toplumun da irâdesine önem vermektedir. Toplum iyilik ve güzellikleri özgür irâdeleriyle hayata geçirebilme, kötülükleri de engel olabilmeye toplumun ortak irâdeleri sonucu gerçekleşmektedir (Mâtürîdî, 2005a: 31, 215, 228, 255, 358-9, 2005b: II/160).

Sedd-i zerayi; dinen sakıncalı sonuçlara iletmesi kuvvetle muhtemel olduğunda mübah fiillerin engellenmesi anlamında kötülükler götürme tehlikesi bulunan tutum ve davranışlardan uzak durmaktır (Mâtürîdî, 2005b: V/174, VIII/267-8). Zülkarneyn seddinde olduğu gibi her türlü toplumsal zulüm ve kötülükler ancak toplumsal ortak irâde ve dayanışma ile önlenir. Mâtürîdî'ye göre bu aynı zamanda yönetici ile halkın karşılıklı irâde beyanı ve anlaşmasıyla gerçekleşen biattır. "Önderler, yöneticiler bizi sapturdılar" (el-Araf 7/38); "Bütün insanları kendi önderleriyle çağıracağımız gün" (el-İsrâ 17/71) ifadelerinde Mâtürîdî, bunun halkını türlü hile ve aldatmalarda kandıran yöneticilerin de ve akıllarını kullanmayan halkın da günahları ve sevaplarıyla yaptıklarından hesaba çekileceğini anlattığını söyler (Mâtürîdî, 2005b: V/342; VIII/329, IX/103-4, XIV/19-21).

Sonuç olarak sosyal varlık olarak yaratılan insanın farklı ve çeşitli maddî-manevî ihtiyaçlarını tek başına karşılaması zordur. Psikolojik ve sosyolojik olarak özendirme ve sakındırma ilkeleri yeterince etkili olabilmesi için Allah insanı emir ve nehiyle, iyilikler ve kötülüklerle sunar. Kötülükler meyilli nefisten korunma, ilim, selim kalp ve işlevsel akılla olduğu, Allah'ın rızasına uygun davranışlarda bulunup, yasaklarından kaçınmakla da kötülüklerden korunacağı bildirilir. Toplumsal kötülüklerin fertlerin ortak irâdesi ve dayanışmasıyla önlenilebileceği ilkesi "Zülkarneyn seddi" ile insanlığa sunulur. Her zaman

döneminde Ye'cüc ve Me'cüc nitelikli toplulukların zulüm ve zararlarından ortak akıl ve irâde, toplumsal yardımlaşma ve dayanışma ile korunulabileceği de söylenebilir.

5.9. Ye'cüc ve Me'cüc'den Korunma

Zulkarneyn, Ye'cüc ve Me'cüc adlı zâlim ve azgın toplulukların zulmüne engel sed ile korunabileceğini göstermektedir. Yayılmak, etrafa dağılmak anlamındaki “ycc” ve “mcc” köklerinden Ye'cüc ve Me'cüc; hızlı hareket eden, saldıran, etrafa yayılan; ateş gibi yakıp yok eden kimse veya topluluk demektir (İsfehânî, 1992: “ecc” mad; İbn Manzur, trs: “ecc” mad). İki dağ arasındaki bir bölgeye Zülkarneyn vardığında bu bölgenin öte tarafında neredeyse hiç söz dinlemez, laf anlamaz, hak tanımaz bir toplulukla karşılaşmıştı. Beri taraftakiler “Ey Zülkarneyn! Bu Ye'cüc ve Me'cüc memlekette bozgunculuk yapıyor. Ne istersen versek de sen bizimle onlar arasına bir sed inşa etsen!” diye istekte bulundular. Sed yapıldıktan sonra Ye'cüc ve Me'cüc o seddi ne aşabildi ne de onda bir gedik açabildi (el-Kehf 18/92-98). Mâtürîdî'ye göre kıssada geçen ‘neredeyse hiç söz dinlemez, laf anlamaz, hak tanımaz bir topluluk’ ifadesi Ye'cüc ve Me'cüc gibi zâlim toplulukların psikolojik karakterini açıklar. Onların ortak niteliği; söz dinlemeyen laf anlamayan, hak ve hukuk tanımayan fertlerden oluşması, adlatma ve alay etme gibi duygu ve düşüncelere sahip karakterde olmalarıdır. Uyduruk, temelsiz, akıl dışı gerekçe ve bahanelerle masumlara acımasızca zulmetmeleri önemli niteliklerindedir (Mâtürîdî, 2005b: I/37).

Zülkarneyn Ye'cüc ve Me'cüc gibi zâlim ve saldırgan toplulukların zulmünü ve saldırganlığını önlemek için ilmi ve tekniği kullanarak yaptığı set ile caydırıcılık unsurunu içeren savunma hattını güçlendirmiş, Allah'ın lütfu sayesinde ilim, teknik ve imkânlar ile insanlar arası adaleti ve sulhu gerçekleştirmiştir. Basit savunma mekanizmaları ve savaşla önlenemeyen bir topluluğa karşı onların bilmediği tarzda sed yapma hikmetini de içerdiği söylenebilir. Güçlü zannedilen zâlim toplulukların bilmediği bir tarzda bir şeyler üretmek, onlara o şekilde karşı gelmek de gerekir. Corona virüsü ve kolera gibi geniş kitleleri imha eden hastalıklara karşı aşılınmak, temizliğe dikkat etmek gibidir. Düşman saldırı ve istilâlarından korunmak hikmetiyle tarihte kale tipi surlu yapılar yapılmıştır. Bu kıssada Ye'cüc ve Me'cüc çevreye yayılıp zarar veren, yakıp yıkan toplulukların bir tasviri gibidir. Kur'ân, geçmişte olduğu gibi gelecekte bu niteliği taşıyan toplulukların ortaya çıkacağını haber verir. Tarihte insanlığın düşünce ve hayat felsefesini felç eden akımlar ve topluluklar olduğu gibi gelecekte eğer ilim, eğitim, tecrübe, birlik ve beraberlik olunmazsa bunlar gibi büyük topluluklar yeryüzünde her zaman fesat çıkarma imkânını bulabilecektir. Bu fert bazında olabileceği gibi topluluk halinde de olabilir. Mâtürîdî, Ye'cüc ve Me'cüc'ün dünyaya yayılıp çevrelerine zarar veren, anarşi çıkaran her yeri yakıp yıkan topluluk olduğunu, tarihteki gibi gelecekte de bu niteliği taşıyanların ortaya çıkabileceğini söylemektedir (Mâtürîdî, 2005b: I/125, II/419-420, 423, IV/139, 175, VII/275-7).

Ye'cüc ve Me'cüc erken dönem tefsir rivayetlerinde daha çok Türklere hamledilirken son dönemde genel olarak Ön ve Orta Asya kökenli barbar kavimlerle ilişkilendirilmiş, bu bağlamda birçok müfessir Ye'cüc ve Me'cüc'ün Moğollar, Tatarlar ve İskitler olma ihtimali üzerinde dururlar (Aşur, trs: XVI/33; Mevdûdî, 1986: III/175). Bu konuda kesin bir yargıda bulunmak mümkün değilse de Ye'cüc ve Me'cüc'ün eski devirlerde Asya steplerinden güneye akın eden savaşçı ve barbar kavimlere işaret ettiği söylenir. Enbiyâ sûresi 96. âyette geçen Ye'cüc ve Me'cüc ile kast edilenlerin ikinci sûrun üfürülmesiyle birlikte diriltilecek ve mahşer meydanına doğru sel gibi akıp giden günahkâr, zâlim, kâfir, münafık ve müşrikler topluluğu olduğu, Kehf sûresi 94. âyette geçen Ye'cüc ve Me'cüc ile kast edilenlerin, Zülkarneyn'in yaşadığı dönemde etraflarına büyük zararlar veren, işgalci ve bozguncu insanlar topluluğu olduğudur. Yani her iki âyette de “Ye'cüc ve Me'cüc” tabiriyle farklı zaman ve mekânlardaki bütün zâlim, kâfir, münafık ve müşrik kimseler anlaşılabilir (Seyhan, 2018: 279 vd).

Ye'cüc ve Me'cüc'ün önü açılıp her tepeden dalga dalga yayılmaya başladığı ve dolayısıyla kıyametin vakti iyice yaklaştığı zaman kafirlerin ve müşriklerin gözleri korku ve dehşetten fal taşı gibi açılacak ve ‘Eyvahlar olsun bize! Biz bu kıyamet gerçeğini hiç dikkate almamıştık. Ama şimdi anladık ki kendimize yazık etmişiz’ (el-Enbiya 21/96-97) diye yanıp yakılacakları anlatılır. Mâtürîdî'ye göre bu ifadeyle Ye'cüc ve Me'cüc gibi toplulukların zulüm ve kötülüklerini önleyen seddin yıkılmasıyla gelen kıyamet veya mahşer sahnesi anlatılır. “Kıyamet günü gelip çatınca biz insanları kendi hallerine bırakacağız; onlar (korku ve şaşkınlık içerisinde) dalga dalga birbirlerine karışacaklar. Derken, sura üfürülecek ve biz bütün insanları bir araya toplayacağız” (el-Kehf 18/99) beyanı ile sözü edilen olay budur (Mâtürîdî, 2005b: IV/322-4). Bununla yeniden diriliş yani mahşer gününde Ye'cüc ve Me'cüc niteliklerine benzeyen görünüşte müşrik ve kafir toplulukların seddin yıkılması gibi kabirlerinden çıkma sahneleridir (Zemahşerî, 2018: IV/486).

Özetle Zülkarneyn prototipi yönetim erkini üzerine alan kişi veya kişilerin Ye'cüc ve Me'cüc nitelikli toplulukların zulüm ve haksızlıklarını önleme sorumluluğuna sahip olması gerektiğini de anlatır. Zülkarneyn seddi, döneminde fert ve toplumları barbar ve zâlim topluluklarla savaşımdan aşırılık, kötülük ve zulümlerini engelleme ve mazlumları korumada örnek olduğu gibi günümüzde ve gelecekte de zâlim toplulukların zulümlerine karşı fert ve toplumlara karşı çağdaş norm ve metodlarla önleyici sed ve koruyucu önlemler alınması gerektiği hikmetini akıl ve idrâklere sunmaktadır. Corona virüsü gibi ölümcül mikropların verdiği zararlara topyekün mücadele edilmesi önerilmektedir. Her zaman dilimi ve her dönemde olabilecek Ye'cüc ve Me'cüc nitelikli grup ve toplulukların zulüm ve zararlarından toplumsal ortak akıl, niyet ve irâde, toplumsal yardımlaşma ve dayanışma temelinde korunulabileceğidir. Fert ve toplum hayatında görülebilecek her çeşit kötülükler sed; fert ve toplum hayatında mârufu yaşatma münkeri de engelleme ile olabilmektedir.

5.10. Zülkarneyn'in Mârufu Emretmesi ve Münkeri Engellemesi

“Ey Zülkarneyn! İstersen onları cezalandırırsın, istersen onlara güzel ve iyi davranırsın” (el-Kehf 18/86) emrini alan Zülkarneyn sed yapmadan önce insanlara Allah'â imânın ve tevhidin, yararlı iş yapmanın mükafatını, şirk ve kötülüklerden uzaklaşmanın ve korunmanın sebepler açısından önemini, dünya ve âhirette zararlarını tek tek anlatır. Bununla haksızlık edenleri cezalandırma, tevhide, imanı tercih edip güzel davranışlar sergileyenlere de güzel ve iyi davranış yolunu tercih edeceğini bildirir. Sosyal hayatta medenî, huzurlu ve mutlu bir şekilde yaşamının fert ve sosyal hayat için önemini insanlara anlatması sonrasında halkın isteği üzerine kötülükleri önleyici ve engelleyici sed yapma işine girişmiştir. Halktan kendisine beden gücü ile yardım etmelerini de istemektedir. Mâtürîdî'ye göre Zülkarneyn “haksızlık edeni cezalandıracağız” ve “iman edip yararlı işler yapan kimseye gelince onun için de en güzel karşılık vardır” sözünü söylemekle insanların özgür iradesiyle eylemler yapmalarını da önermekte, böylece mârufu emredip münkerden de insanları sakındırmaktadır (Mâtürîdî, 2005a: 473; 2005b: IX/171, XVII/110, 404-5).

Mâtürîdî'ye göre mâruf, her selim aklın kabul ettiği ve her bozulmamış tabiatın güzel gördüğü her fiil olurken münker ise, her selim aklın reddettiği ve her bozulmamış tabiatın çirkin gördüğü ve kabul etmediği fiildir. Bunların kötülüğü ve iyiliği bedihi bilgi ile bilinir. Veya düşünüp tefekkür etmekle bir fiilin mâruf veya münker olduğu bilinir. “Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, birbirlerinin velileridirler. Mârufu emredip münkerden vazgeçirmeye çalışırlar...İşte Allah bunlara rahmet edecektir” (et-Tövbe 9/71) âyetinde de bu görevi yapanları över. İyilikleri emir kötülükleri nehiy gibi eylemler birey ve toplum hayatının olmazsı olmazlarından (Mâtürîdî, 2005b: XI/233-4).

Zülkarneyn'in tevhide, şirki, imânı ve âhiret hayatındaki cezayı anlatmasını (el-Kehf 18/87-88) delil alan Mâtürîdî, bunların Allah'tan gelen bir ilham ve orada bulunan meleğin öğretmesi olabileceği gibi yanında bir peygamber olup bunları ona öğretmiş olabileceğidir. Zülkarneyn kıssasının bir hikmetinin de tebliğ konusunda rehberlik olduğunu belirten Mâtürîdî, Allah salih kullara düşmanca eylemlerin nasıl ve ne şekilde olduğunu bilsinler diye insanlara onların durumlarını anlattığını, bunları okuyan ve akleden mü'minlerin de kendi düşmanlarına karşı onlar gibi muamelede bulunma rehberliği olmasıdır, der. Yani kıssalar mârufu emretme münkeri yasaklamanın nasıl olacağına dâir yöntem ve bilgileri de içerir, ilkelere işaret ederler (Mâtürîdî, 2005b: IX/98, XI/120, XII/163).

İyiliği emir ve kötülüklerden vazgeçirmeye ve engel olmaya çalışma ilkesinin toplumsal bir görev olduğunu belirten Mâtürîdî, “Kitap ehlinin hepsi bir değildir. Onlardan geceleri secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyup duranlar vardır. Bunlar Allah'a ve âhiret gününe inanır, kötülükten meneder, iyiliklere koşarlar. İşte onlar salihlerdir” (Âl-i İmrân 3/113-114) âyetinde Allah, “emir bi'l-mâ'ruf nehiy ani'l-münker”i yapanların salihlerden olduğunu söyler. Mâtürîdî'ye göre iyilikleri anlatma kötülükleri de önlemede insanların psiko sosyal karakter yapısını üç kategoride inceler. *Birincisi*; inatçı ve büyüklenenler. Bunlar için aklî deliller tekrarlanır ki belki onlara tesir eder de imân ederler, iyilikleri yapar kötülüklerden de kaçınırlar. Bu deliller de tevhid, ba's/yeniden dirilme ve nübüvvetin isbatına dâir kesin delillerdir. *İkincisi*; şüphe içinde olanlar. *Üçüncüsü*; doğruyu bulma arayışı içinde olanlar. Bunlar delile ihtiyaç duymaksızın doğrudan ve işittikleri ilk anda imân ederler. Mâtürîdî bu grup için delilleri tekrar etmeye ve yeniden anlatmaya ihtiyaç olmadığı kanaatindedir (Mâtürîdî, 2005b: II/381 vd, XI/120). Halka anlatılacak konuların âlimler tarafından görüş birliği sağlanmış olan hususlarda olması da önem arzeder (Abdulcebbar, 2013: I/232 vd).

Hükümdar Zülkarneyn, halkın mâruf gördüğü sedle zulüm ve kötülükleri yani münkeri önlemiştir. Kıssalarla Allah'ın emirlerine uyma uğrunda her çeşit işkencelere göğüs gerenler anlatılır. Allah kıssalarla onların ardından gelen mü'minler de aynı şekilde emir bil mâruf nehiy anil münker yapsınlar, üzerlerine düşen vazifeyi yerine getirmekte herhangi bir mazaretleri olmadığını bilsinler. Bu yolda başlarına her türlü eziyet ve kötülük gelse bile öncekilerin yoluna dâim olsunlar, başlarına gelecek olanlara sabır ve tahammül gösterip görev ve sorumluluğunu hakkıyla yapsınlar. Mâtürîdî'ye göre mârufu emir, münkeri de nehiy her dönem ve her hal ve zamanda toplum hayatı için büyük bir öneme sahiptir (Mâtürîdî, 2005b: I/145-6, VIII/217-8, XI/129 vd, 233-4, XVII/119, 216).

Hülâsa kişinin adâlete, barış ve huzura ihtiyacı olduğu gibi toplulukların da adâlet temelinde barış ve huzura ihtiyaçları vardır. Sosyal hayatta mârufu emretme münkerden insanları engellemeye çalışma fert ve toplumların sıhhatli, huzurlu ve insanca yaşaması için sabır ve metanetle olması gereken psiko sosyal önemli ilkelerdendir. Zülkarneyn prototipi ve seddi, tarihte Ye'cüc ve Me'cüc gibi zâlim toplulukların kötülük ve zulümlerinden mazlum halkları korumada işlevini yerine getirdiği, iyi bir örneklik olduğu gibi günümüzde ve gelecekte de mârufun yaygınlaştırılması ve münkerin engellenmesinde zulüm türü eylemlere karşı önleyici sedler yapılması gerektiğini de anlatmaktadır.

6. SONUÇ

Türk İslâm dünyasının önemli âlimi Ebû Mansur el-Mâtürîdî (ö.333/944)'ye göre Zülkarneyn, Ye'cüc ve Me'cüc adlı zâlim topluluklara karşı mazlumları demir ve bakır karışımı büyük bir sed inşa etmek suretiyle koruyan, güneşin doğup battığı yerler kadar geniş hükümranlığında adâleti sağlayan hükümdar bir prototiptir. Akıl, ilim, üstün liyakat, kudret ve geniş imkânları Allah'a şükretmede sebeplere yani sünnetullah'a sarılmak suretiyle insanların huzur, barış ve refahı için yaratıcının râzı olduğu eylemlerde kullanan bir şahsiyettir.

Mâtürîdî'nin düşüncesine göre Kur'an'da geçen kıssalara hikmet yönünden bakılmalı, onlardan aklın işlevselliği temelinde güncel ibret ve ilkeler çıkarılmalıdır. Bir çok hikmetleri içeren Zülkarneyn kıssası, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin alâmeti ve nübüvet delillerinden sayılır. Yani hiçbir kimseden duymadığı ve herhangi bir kitap okumadığı halde kıssaları doğru bir şekilde haber vermesi Hz. Muhammed'in nübüvetini ispatlar. Mâtürîdî'nin 'Kur'an'da geçen Zülkarneyn kıssası gibi açıklamalara âyetlerin beyanı dışında bir şey eklenmez. Allah'a iftira atmış ve yalan uydurulmuş olunur' tarzı endişesi âyetler ve kıssalar hakkında hurafe, bâtil ve bâtinî yorumlarla fihketmeye yönelik gerçek ve doğru te'villeri ayırd edebilmede önemli bir ilke ve kıstas kabul edilebilir. Buna göre âyetlerde belirtilmemiş, açıklığa kuvuşturulmamış bir hususu kesin olarak şöyledir diye hüküm vermek uygun değildir. Gayba bilmeden zan ile taş ve yalanla iftira atmaktır.

Zülkarneyn prototipi ve kıssasının hikmeti; yöneticilerin toplum ve siyaset ilmini iyi bilmeleri, tecrübe, bilgi, yetenek, teknik ve imkânları aklın işlevselliğinde iyi yerlerde kullanma ilkesini öğretir. Fert, toplum ve sosyal kurumların birlikte dayanışması ile toplumda meydana gelen her türlü haksızlık, zulüm ve kötülükler devlet ve millet dayanışması ile sed yapılabilir. Bu kıssa, gerçek hâkimiyetin sağlanmasının ancak sebeplere yapışarak olacağını gösterdiği gibi Allah'ın yeryüzünde insanlara bahşettiği maddî-manevî nimet, imkân ve sebepleri tevhid ve şükür eksenli psiko sosyal iyi işlerde sabırla kullanılması gerektiğini de anlatır. Zülkarneyn'in seddi, fert ve toplumları Ye'cüc ve Me'cüc gibi barbar ve zâlim toplulukların aşırılık, kötülük ve zulümlerini engellemede, mazlumları korumada örneklik oluşturduğu gibi günümüzde ve gelecekte de zâlim toplulukların zulümlerine karşı hem fert ve hem toplum hayatında önleyici sed ve koruyucu önlemler alınması gerektiği hikmetini akıl ve idrâklere sunar. Her zaman ve her çağda olması mümkün zulüm ve kötülükler karşı mazlum halkları korumada güç ve iktidar sahiplerine sağlam bir sed, kalkan, psiko sosyal duvar olabilme sebep ve imkânın oluşturulabileceğini de öğretir.

Zülkarneyn prototipi, savaş, ganimet ve yıkım yönüyle değil; tebliğ, inanç, barış, adâlet, diplomasi, teknik, organizasyon, yardımseverlik, fert ve toplum dayanışması ile ön plandadır. Yöneticinin gayesi, hükümranlığındaki yerlerin yerüstü ve yeraltı zenginliklerini ele geçirmek veya toplumlardan vergi, haraç almak değil, aksine Allah'ın kendisine lütfettiği maddî-manevî imkân ve sebepleri güneşin doğup battığı yeryüzünün en uzak yerlerine beşerin inşa, ıslah ve ihyası, adâlet ve barışın âdil ve eşit bir şekilde ulaştırılmasıdır. Zülkarneyn'in halk ile yardımlaşma ve dayanışma içinde yaptığı kötülük ve zulmü önleyici sedinde olduğu gibi her türlü toplumsal zulüm ve kötülükler ancak birlikte ortak irâde, niyet ve dayanışma ile önlenebileceği psiko sosyal kuralı insanlığın idrâkine sunulur. Bu durum deprem, sel, musibet, salgın hastalıklar, zulüm vb. gibi hallere adetullah sünnetullah denilen Allah'ın yaratılış kanunlarına uymak

suretiyle, ilim, bilgi ve teknoloji ile tek başına değil toplumsal birliktelik ve dayanışma ile kurtulmanın Allah'ın rahmet, lütuf ve yardımıyla olabileceğini de gösterir. Bunun hikmeti; fertlerin, iyilikleri özgür irâdeleriyle hayata geçirebilme, kötülükleri de engel olabilmede toplumun ortak irâde, niyet ve akılları sonucu sebep ve imkanlara sarılmakla gerçekleşebileceğini akletme ve idrâke yönelik olmalıdır. Her hal ve zamanı değerlendirebilen insan dünyasını da âhiretini de cennetlere çevirebilecek yetilere sahiptir. Bireyin iç ve dış dünyası gibi toplumların da barış, adâlet, huzur ve medeniyete; kötülük ve zulümlerden korunmaya ihtiyacı olduğu psiko sosyal ilkesini Zülkarneyn prototipi ve kıssası insanlığa sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdulcebbar, K. (2013). Şerhu'l-Usuli'l-Hamse, (Çev. İ.Çelebi), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Akçay, M. (2015). Peygamberlere İman, DİB Yayınları, Ankara.
- Alper, H. (2013). İmanın Psikolojik Yapısı, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Bigiyev, M.C. (2001). Büyük Mevzularda Ufak Fikirler, Kitabiyat Yayınları, İstanbul.
- Düzgün, Ş.A. (2005). "Kur'ân'ın Tevhid Felsefesi", Kelâm Araştırmaları, 3(1): 20-30.
- Ebu'l-Kelâm, A. (2000). Zülkarneyn Kimdir? (Çev. M.Tan), İz Yayınları, İstanbul.
- Güneş, A. (2005). Kur'ân Kıssaları ve Medeniyetleri İnşası, Gündönümü Yayınları, İstanbul.
- Haspolat, K. (2010). "Hz. Zülkarneyn ve Diyarbakır", Diyarbakır, Nebiler, Sahabiler, Azizler ve Krallar Kenti, ss. 51-56, Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları, Diyarbakır.
- Isfehâni, R. (1992). el-Müfredât fi Garîbi'l- Kur'ân, (Tahk. S.A. Ravâviri), y.y., Beyrut.
- İbn Âşûr, M.T. (trs). Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr, y.y., Tunus.
- İbn Manzur, E.F. (trs). Lisânu'l-Arab, y.y., Beyrut.
- Kaya, M.-Ünver, İ. (2000). "İskender", Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA), (XXII): 555-559, İstanbul.
- Mâtürîdî, E.M. (2005a). Kitabu't-Tevhid, İSAM Yayınları, Ankara.
- Mâtürîdî, E.M. (2005b). Te'vilâtü'l-Kur'ân, Mizan Yayınları, İstanbul.
- Mevdûdî, E.A. (1986). Tefhimü'l-Kur'ân, (Çev. Komisyon), y.y., İstanbul.
- Nesefî, E.M. (2004). Tabsîratü'l-Edille fi Usuli'd-Din, DİB Yayınları, Ankara.
- Oral, O. (2019). "Mâtürîdî'de Adâlet'in Psiko Sosyal İşlevi", International Social Sciences Studies Journal, 5(49): 6285-6300.
- Öztürk, M. (2013). "Zülkarneyn", Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA), (XLIV):564-567, İstanbul.
- Öztürk, M. (2014). "Zülkarneyn Kıssası", Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(2): 7-31.
- Pala, İ. (2009). "Sedd-i İskender", Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA), (XXXVI):276-277, İstanbul.
- Râzî, F. (1981). Mefatihü'l-Gayb, Darü'l-Fikr, Beyrut.
- Seyhan, A.E. (2018). "Anlam Kaybına Uğramış Kelimeler Üzerinden Yapılan Âyet/Hadis Yorumlarının Olumsuz Yansımaları-Ye'cûc ve Me'cûc Kavramı Özelinde Bir Değerlendirme", Türk-İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(17): 279-300.
- Şengül, İ. (2002). "Kıssa", Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA), (XXV): 498-501, İstanbul.
- Şimşek, J. (1999). "Kur'ân'a Göre Zülkarneyn", Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(1):321-336.
- Taberî, E.C.M. (1999). Câmîu'l-Beyân, y.y., Beyrut.
- Tirmizî, E.İ. (1981). es-Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Zemahşerî, E.K. (2018). el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-ekâvil fi Vucûhi't-te'vil, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.